

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING LUG'ATINI BOYITISHDA INTERFAOL METODLARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Ismoilova S.A.

*Andijon davlat universiteti, pedagogika va san'atshunoslik fakulteti,
boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası v.b.dotsenti.*

Tayanch so'zlar: boshlang'ich sinf, lug'at boyligi, interfaol metodlar, o'quvchilar, samaradorlik.

Ключевые слова: начальный класс, словарный запас, интерактивные методы, учащиеся, эффективность

Key words: elementary grade, vocabulary wealth, interactive methods, students, efficiency

Kirish. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining lug'atini boyitish ularning kelgusi ta'lim va shaxsiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Keng so'z boyligi o'quvchilarga o'z fikrlarini aniq va ravon ifoda etish, yozma va og'zaki nutqini takomillashtirish imkonini beradi [1]. Shu sababli, o'qituvchilar darslarni tashkil etishda lug'at boyligini oshirishga qaratilgan interfaol metodlardan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir. Boshlang'ich ta'limda lug'at ustida ishlashning umumiy yo'l- yo'riqlari, yo'nalishlari, manbalari haqida metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan bo'lsa-da, ularni hali qoniqarli ahvolda deb bo'lmaydi. Lug'atlar ustida ishlash uchun maxsus darslar ajratilmaydi. O'quvchilar barcha predmetlarni o'rganishda, asosan, ona tili va o'qish darslik materiallarini o'rganish bilan bog'liq holda olib boradi. Ona tili hamda o'qish darslarida lug'atustida ishlash o'quvchilar nutqini o'stirishga, yozma savodxonligini shakllantirishga, so'z boyligini boyitishga nutq madaniyatini yuksaltirishga qaratilganligi sababli bu ish 1-sinfdan boshlanadi va butun o'quv jarayonida davom ettiriladi.

Lug'at- imlo savodxinligini oshirish, so'z boyligini kengaytirishning muhim manbaidir. Maktabda o'quvchilarning nutqiy kreativligini oshirishning muhim vazifalaridan biri lug'at ustida ishlashni yaxshilash, tartibga solish,

uning asosiy yo`nalishlarini ajratish va asoslash, o`quvchilarning lug`atini boyitish jarayonini boshqarish hisoblanadi. Lug`atlardan foydalanish va ular ustidan ishlash malakasini shakllantirish avvalo ularda ehtiyojni tarbiyalashdan boshlanadi. Chunki, ehtiyoj sezilmasa, o`quvchi lug`atlarga murojaat qilmaydi. Ma`lum bir so`zning imlosi, ma`nosi, ma`nodoshi, qarama-qarshi ma`nosi, uyadoshini bilish zaruriyati ehtiyojni vujudga keltiradi.

Boshlang`ich sinf o`quvchilarining lug`atlar ustida ishlash jarayonida kreativligini oshirish uchun quyidagi metodlarni qo`llash yaxshi samara beradi:

1. Badiiy asar o`quvchilar nutqini oshirish uchun eng muhim va ishonarli manbadir. O`qituvchi hafta davomida o`quvchilarga turli ertaklarni o`qitirib, notanish bo`lgan so`zlarni ajratib, uning ma`nosini tushintirishi va kelasi badiiy asarni o`qilguncha bu so`zlarni yozdirib yodlatirishi zarur. Chunki, bolalar o`zbek tilini yuksak badiiy obrazlar orqali o`zlashtiradilar.

2. O`quvchilar lug`atiga aniqlik kiritish. Bu o`z ichiga quyidagilarni oladi:

1) o`quvchi puxta o`zlashtirmagan so`zlarning ma`nosini to`liq o`zlashtirish, ya`ni shu so`zlarni matnga kiritish, ma`nosi yaqin so`zlarga qiyoslash, antonim tanlash yo`llari bilan ularning ma`nosiga aniqlik kiritish;

2) so`zning kinoyali ma`nosini, ko`p ma`noli so`zlarni o`zlashtirish;

3) so`zlarning sinonimlarini, sinonim so`zlarning ma`no qirralarini o`zlashtirish;

4) ayrim frazeologik birliklarning ma`nosini o`zlashtirish.

5) Lug`atni faollashtirish, ya`ni o`quvchilar ma`nosini tushunadigan, ammo o`z nutq faolyatida ishlatmaydigan nafaol lug`atidagi so`zlarni faol lug`atiga o`tkazish. Buning uchun shu so`zlar ishtirokida so`z birikmasi va gaplar tuziladi, ular o`qiganlarni qayta hikoyalash, suhbat, bayon va inshoda ishlatiladi. Adabiy tilda ishlatilmaydigan so`zlarni o`quvchilar faol lug`atidan nafaol lug`atiga o`tkazish. Bunday so`zlarga bolalarning nutq muhiti ta`sirida o`zlashib qolgan adabiy til me`yoriga kirmaydigan, ayrim adabiy asar va so`zlashuv tilida qo`llanadigan sodda so`z va iboralar, sheva va ijtimoiy guruhga oid so`zlar kiradi. Adabiy til me`yori degan tushunchani o`zlashtirgach, o`quvchilar yuqorida izohlangan so`zlar o`rniga adabiy tildagi so`zlardan foydalana boshlaydilar. Adabiy tilga oid malakalari mustahkamlangan sayin shevaga, jargonga oid so`zlar, so`zlashuv tilida ishlatiladigan sodda so`z va iboralar o`quvchilarning faol lug`atidan chiqib keta boshlaydi.

3. O`quvchilarning so`z boyligini takomillashtiruvchi va boyituvchi vositalardan biri bu atrof- muhitdir. Shuning uchun darsdan tashqari holatlarda o`quvchilarni turli ekskursiyalarga olib chiqish juda katta ahamiyatga egadir. Chunki, tabiat qo`yniga, turli joylarga, muassasalarga ekskursiya vaqtida

bolalar narsava hodisalarni kuzatish bilan ko'pgina yangi nom va iboralarni o'rganadilar. Bu ekskursiyalar yuzasidan o'tkazilgan suhbat vaqtida ularning bilimi chuqurlashtiriladi, ayrim so'zlar ma'nosiga aniqlik kiritiladi.

4. Dars davomida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish.

Bunda o'qituvchi dars davomida turli xil video va audio matnlardan foydalanishi mumkin. Masalan o'qish darsini oladigan bo'lsak, darslikda berilgan har bir hikoya va ertakni audiosi yoki video variantlarini o'quvchilarga qo'yib berishi, hamda bu matnni kitoblardan foydalanmagan holda o'quvchilardan gapirib berishlarini so'rash, zarur dars oxirida esa matnda uchragan notanish so'zlar ustidan ishlash, ularning ma'nolarini tushintirib berish zarur.

5. Turli xil didaktik o'yinlardan foydalanish.

Didaktik o'yinlar o'quvchilarning kreativligini, reaksiyaviyligi hamda zukkoligini o'stiruvchi eng asosiy vositadir. Shuningdek lug'atlar ustida ishlash jarayonida ham didaktik o'yinlardan foydalanish mumkin.

Usullar va adabiyotlar tahlili. Interfaol metodlar o'quvchilarni dars jarayoniga faol jalb qilish orqali ularning lug'atini boyitishga yordam beradi. Bu metodlar qatoriga "Aqliy hujum", "Klaster", "BBB", "Baliq skleti" kabi usullar kiradi [2]. Ushbu metodlar o'quvchilarning mavzuga oid tushuncha va atamalarini o'zlashtirishlariga, yangi so'zlarni faol qo'llash orqali mustahkamlashlariga imkon yaratadi.

"Aqliy hujum" metodida o'quvchilar mavzu bo'yicha o'z fikrlarini erkin bayon etadilar va yangi g'oyalar ilgari suradilar [3]. "Klaster" metodida esa mavzu bilan bog'liq tushunchalar guruhlanadi va ular o'rtasidagi aloqalar aniqlanadi [4]. "BBB" (Bilaman-Bilishni xohlayman-Bilib oldim) metodi mavzu yuzasidan o'quvchilarning bilimlarini faollashtirish va yangi ma'lumotlarni o'zlashtirishga yordam beradi [5]. "Baliq skleti" metodida mavzuning asosiy tushunchalari baliq skletining qismlariga joylashtiriladi va ular orasidagi bog'liqlik ko'rsatiladi [6].

Natijalar. Tadqiqot davomida interfaol metodlarni qo'llash orqali quyidagi natijalarga erishildi:

- O'quvchilarning darsga qiziqishi va faolligi oshdi. Ular yangi so'zlarni o'rganishga ishtiyoq bildirdilar.
- O'quvchilar yangi so'z va iboralarni tez va oson o'zlashtira boshladilar. Bu esa ularning lug'at boyligini sezilarli darajada oshirdi.
- O'quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy yondashish qobiliyatlari rivojlandi. Ular mavzu doirasida yangi fikrlar va g'oyalarni ilgari sura oldilar.

- Interfaol metodlar o'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalarini ham takomillashtirdi. Guruh va juftlikdagi ishlar ularning hamkorlik qilish, o'z fikrini bayon etish qobiliyatini oshirdi.

Tahlil va muhokama. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, interfaol metodlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining lug'atini samarali boyitishda muhim o'rin tutadi. Ushbu metodlar o'quvchilarni darsga faol jalb etish orqali ularning yangi so'zlarni tez va puxta o'zlashtirishlariga yordam beradi. Chunki o'quvchilar passiv tinglovchi emas, balki bilim olish jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi [7].

Shuningdek, bu metodlar o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. O'quvchilar mavzu doirasida o'z fikr-mulohazalarini bildirish, yangi g'oyalarni taklif qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ularning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladi [8].

Interfaol metodlar o'quvchilar uchun qulay va qiziqarli muhit yaratadi. O'yin tarzidagi mashg'ulotlar, guruh va juftlikdagi ishlar ularning darsga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantiradi. Natijada, o'quvchilar yangi bilimlarni o'zlashtirishga hoxish va ishtiyoq sezadilar [9].

Interfaol metodlarning yana bir muhim jihati shundaki, ular o'quvchilarning mustaqil o'qish va o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. An'anaviy ta'lim usullarida o'quvchilar ko'pincha tayyor bilimlarni qabul qiluvchi sifatida namoyon bo'lsa, interfaol metodlar ularni mustaqil izlanish, ma'lumot to'plash va qayta ishlashga undaydi [10]. Bu esa o'quvchilarning mustaqil o'qish odatini shakllantirishga, ularning kitobga bo'lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, interfaol metodlar o'quvchilarning bir-biridan o'rganish imkoniyatini ham yaratadi. Guruh va juftlikdagi ishlar davomida o'quvchilar o'zaro fikr almashish, bir-birining bilim va tajribasidan foydalanish imkoniga ega bo'ladi. Bu esa ularning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birga, yangi bilimlarni o'zlashtirishga ham yordam beradi [11].

Interfaol metodlarni qo'llashda o'qituvchining roli ham muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi dars jarayonini to'g'ri tashkil etishi, o'quvchilarning faolligini ta'minlashi, ularning fikrlarini qo'llab-quvvatlashi va yo'naltirishi lozim [12]. Shu bilan birga, o'qituvchi interfaol metodlarni qo'llashda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olishi zarur.

Interfaol metodlarning samaradorligini oshirish uchun ularni an'anaviy usullar bilan uyg'unlikda qo'llash maqsadga muvofiq. O'qituvchi dars mavzusi va maqsadidan kelib chiqib, an'anaviy va interfaol usullarning optimal nisbatini

belgilashi lozim. Bu o'quvchilarga mavzuni har tomonlama o'rganish, nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash imkonini beradi.

Bundan tashqari, interfaol metodlarni qo'llashda o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish ham muhim. Har bir o'quvchining o'zlashtirish darajasi, qiziqishlari va qobiliyatlari turlicha bo'ladi. Shu sababli, o'qituvchi interfaol metodlarni qo'llashda differentsiatsiyalashgan yondashuvga amal qilishi, har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos ravishda topshiriqlarni tanlashi lozim. Bu esa o'z navbatida ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Interfaol metodlarning yana bir afzalligi shundaki, ular o'quvchilarning darsga nisbatan motivatsiyasini oshiradi. An'anaviy darslardan farqli ravishda, interfaol mashg'ulotlar o'quvchilar uchun qiziqarli va jalb etuvchi bo'ladi. Ular dars jarayonida faol ishtirok etish, o'z fikrlarini bildirish, boshqalar bilan muloqotga kirishish imkoniga ega bo'ladilar. Bu esa ularning o'quv faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantiradi[11].

Interfaol metodlar nafaqat lug'at boyligini oshirish, balki grammatik bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishda ham katta ahamiyatga ega. Masalan, "Klaster" metodi yangi so'zlar o'rtasidagi semantik aloqalarni aniqlashga yordam bersa, "BBB" metodi mavzu doirasidagi grammatik qoidalarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Interfaol metodlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining lug'atini boyitish bilan birga, ularning mustaqil o'qish, ijodiy fikrlash, kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi[12]. Ushbu metodlarning samaradorligi o'qituvchining pedagogik mahorati, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishi, an'anaviy va interfaol usullarning uyg'unligiga bog'liq. Interfaol metodlarni izchil va tizimli ravishda qo'llash orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining til ko'nikmalari va lug'at boyligini yuqori darajaga ko'tarish mumkin[13]. Bu esa ularning kelgusi ta'lim va shaxsiy hayotida muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining lug'atini boyitishda interfaol metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi. Ushbu metodlar o'quvchilarni darsga faol jalb etish, yangi so'zlarni tez va oson o'zlashtirish, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkonini beradi. Shu bois, boshlang'ich ta'limda interfaol metodlarni keng qo'llash va ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirish zarur. Bu esa o'z navbatida yosh avlodning intellektual salohiyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Rixsiyeva, G. (2022). Boshlang'ich sinflarda interfaol usullardan foydalanish. *Pedagogika va psixologiya jurnali*, 3(2), 45-49.

2. Rashidov, S. (2021). "Aqliy hujum" va "Klaster" metodlarining o'quv jarayonidagi ahamiyati. Ta'lim texnologiyalari, (4), 32-37.
3. Norova, L. (2020). "Aqliy hujum" metodining afzalliklari. Boshlang'ich ta'lim, (3), 21-24.
4. Hakimova, D. (2019). "Klaster" metodidan foydalanishning o'ziga xos jihatlari. Pedagogik mahorat, (5), 67-70.
5. Qosimova, Z. (2021). "BBB" metodining dars samaradorligini oshirishdagi o'rni. Maktab va hayot, (1), 14-17.
6. Shodiyev, N. (2020). "Baliq skleti" metodining o'quv mashg'ulotlaridagi ahamiyati. Fizika, matematika va informatika, (4), 59-62.
7. Ismailova, N. (2022). Interfaol metodlar - ta'lim sifatini oshirish omili. Uzlüksiz ta'lim, (3), 27-32.
8. G'afforova, T. (2021). Interfaol metodlarning o'quvchilar intellektual qobiliyatini rivojlantirishdagi roli. Ta'lim muammolari, (2), 73-78.
9. Yusupov, A. (2020). O'quvchilarning darsga qiziqishini oshirishda interfaol metodlarning o'rni. Pedagogika va psixologiya, (6), 51-56.
10. Hakimov, M. (2020). Interfaol metodlar va mustaqil ta'lim. Pedagogik ta'lim, (2), 42-47.
11. Aliyeva, S. (2021). Interfaol ta'limda hamkorlik va o'zaro o'rganishning ahamiyati. Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim, (4), 31-36.
12. Shokirov, A. (2019). Interfaol metodlarni qo'llashda o'qituvchining roli. Pedagogika fanlari, (3), 55-60.
13. Karima Qosimova, Safo Matchnov, Xolida G'ulomova, Sharofat Yo'ldasheva, Sharofjon Sariyev "Lug'at ustida ishlash metodikasi"

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining lug'atini boyitishda interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati va samaradorligi yoritilgan. Tadqiqot davomida interfaol metodlarning turlari, ularni qo'llash yo'llari va natijalariga oid ma'lumotlar tahlil qilingan. Shuningdek, ushbu metodlarni qo'llashda pedagogik tajriba va tavsiyalar berilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье освещается значение и эффективность использования интерактивных методов в обогащении словарного запаса младших школьников. В ходе исследования были проанализированы данные о видах интерактивных методов, способах их применения и результатах. Также даны педагогический опыт и рекомендации по применению этих методов.

SUMMARY

This article covers the importance and effectiveness of using interactive techniques in enriching the vocabulary of Primary School students. During the study, data on the types of interactive methods, ways and results of their application were analyzed. Pedagogical experience and recommendations are also given in the application of these methods.